

extra hindernissen bij de overstap

22

DIALECT EN DE AANSLUITING
BO-VO:
LERAREN EN LEERLINGEN
AAN HET WOORD

Hebben dialectsprekende leerlingen extra moeite met de overgang van basisschool naar brugklas? Sjaak Kroon, medewerker van de vakgroep Algemene Taalwetenschap van de KU Nijmegen, vond in de literatuur weinig antwoorden op deze vraag. Vervolgens interviewde hij leraren en leerlingen die in hun dagelijkse brugklas-lespraktijk met het dialect te maken hebben. Hoewel het onderzoekje zich beperkte tot havo/vwo-leerlingen, zijn de resultaten toch interessant.

Inleiding¹

Er is een massa onderzoeksgegevens beschikbaar over de problemen van dialectsprekende kinderen in het basisonderwijs. Anders is het met de mogelijk specifieke aansluitingsproblemen van dialectsprekende leerlingen in de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs en de relatie tussen dialect spreken en functioneren in het vervolgonderwijs in het algemeen. Die zijn nog nauwelijks onderzocht. Wat er op dit gebied aan gegevens beschikbaar is, wordt voor een belangrijk deel samengevat in het DCN-cahier *Dialect en school*. Uit dat overzicht blijkt, dat er weinig aanleiding is te veronderstellen dat de positie en daarmee de problematiek van dialectsprekende leerlingen in het vervolgonderwijs fundamenteel anders zou zijn dan op de basisschool. Dat wordt ook bevestigd door bij leerlingen in het vervolgonderwijs onlangs uitgevoerd (enquête-)onderzoek. Een paar resultaten: vergeleken met stan-

daardtaalsprekers gaan dialectsprekende leerlingen na de basisschool naar lagere vormen van vervolgonderwijs, bereiken ze als gevolg van doubleren en doorstromen naar beneden een lager eindniveau, hebben ze met meer vakken en vakonderdelen (waaronder Nederlands) moeite en nemen ze minder actief deel aan het lesgebeuren. Deze onderzoeksgegevens zijn zeker niet zonder belang als het gaat om de vraag of het nodig en wenselijk is dialectsprekende leerlingen in het vervolgonderwijs met een speciale (didactische) aanpak te benaderen. Maar over de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs en de mogelijke aansluitings- en andere problemen waarmee dialectsprekende leerlingen en hun leraren in dat verband te maken kunnen krijgen en over de manier waarop ze die ervaren, zeggen ze betrekkelijk weinig. Daarom heb ik er — toen de redactie van dit themanummer me vroeg een bijdrage te leveren over *dialect en BOVO* — van af gezien daarvoor uit te gaan van de (beperkt) be-

schikbare onderzoeksliteratuur. In plaats daarvan heb ik mijn licht opgestoken bij leraren en leerlingen die in hun dagelijkse brugklas-lesspraktijk allemaal op de een of andere manier met het dialect te maken hebben. Het betreft leraren Nederlands in het havo/vwo uit Amersfoort, Amsterdam, Assen, Culemborg, Ede, Enschede, Hengelo, Kampen, Nijmegen en Roosendaal en leerlingen uit Cuijk en Nijmegen. De gesprekken die ik met hen mocht voeren vormden de basis voor wat hierna aan ervaringen, beschouwingen en anecdoten volgt; niet altijd in precies hun woorden, maar wel zo — hoop ik — dat ze zich erin herkennen en begrepen voelen.

Leraren aan het woord

De leraren en leraressen met wie ik sprak (en die ik in dit artikel allemaal als leraar of met de plaats van hun school zal aanduiden) zijn zonder uitzondering werkzaam in het havo/vwo. Dat is natuurlijk een grote beperking, zeker als het gaat om mogelijk met dialect spreken samenhangende problemen in het vervolgonderwijs: dialectsprekers gaan na de basisschool vooral naar lagere vormen van vervolgonderwijs dan het havo of vwo. Aandacht voor het lbo en mavo zou hier met andere woorden zeker op zijn plaats zijn geweest, maar dat bleek om praktische redenen niet meer haalbaar. Dat is geen excuus maar wel een feit.

Dialectsprekers in de brugklas

Het zal geen verwondering wekken, dat in de meeste brugklassen dialectspreekende leerlingen een minderheid vormen. 'Er zitten hier wel leerlingen die thuis dialect spreken, maar op een havo/vwo-school is dat veel minder het geval dan op een mavo of lbo-school' (Enschede). 'Het milieu, waar dialect spreken vaak mee samenhangt, speelt op het havo/vwo een minder grote rol' (Ede). Wel vinden de leraren dat veel leerlingen een duidelijk dialect-accent hebben. 'Echt dialect spreken niet zoveel kinderen meer, de massa spreekt gewoon met een accent' (Assen). Ter verklaring van het geringe aantal dialectsprekers in hun klassen wijzen verschillende leraren ook op het minder worden van het dialectgebruik in Nederland in het algemeen: 'Ik denk dat kinderen op dit moment, ook al komen ze uit de meest besloten gemeenschappen, in ieder geval receptief zoveel communicatie in de algemene

taal meemaken, dat ik zo'n grote afstand tussen dialect en Nederlands hier op de brugklas in ieder geval niet meer zie' (Roosendaal). 'De meeste kinderen die van de lagere school naar de brugklas hier gestuurd worden en thuis nog dialect spreken, hebben in de loop van de jaren toch ook wel aardig Nederlands geleerd; in elk geval zo, dat ze zich er redelijk mee staande kunnen houden' (Enschede).

Naast het al genoemde dialect-accent is er nog wel iets anders: 'Wat je erg veel tegenkomt, zijn tussenvormen tussen dialect en Nederlands; laat ik het stadsdialect noemen. Dat is geen echt dialect meer. Het leunt erg dicht tegen de officiële taal aan. Daarom wordt het door de leerlingen vaak ook niet herkend als *niet* tot de algemene taal behorend. Dat is wel hardnekkig' (Roosendaal). Maar kinderen die echt alleen maar dialect (kunnen) spreken, kom je volgens de leraren op het havo/vwo niet tegen en ook dialectsprekers van huis uit vormen er een duidelijke minderheid.

Problemen van dialectsprekers

Dat er in brugklassen op het havo/vwo over het algemeen weinig dialectsprekers zitten, betekent volgens de leraren niet dat daar dan ook helemaal geen sprake is van met het dialect samenhangende problemen. Maar echt dramatisch, echt opvallend worden ze over het algemeen niet gevonden. 'Je komt wel eens problemen tegen, je merkt er wel eens iets van, maar dan meer in het algemeen. Al te zwaar wordt er hier niet aan getild. Ik ervaar heel weinig dat het dialect echt een belemmering vormt' (Enschede). 'Ik ervaar het hier eigenlijk niet zo, dat leerlingen aansluitingsproblemen hebben, doordat ze een of ander dialect spreken. Maar ja, dat is natuurlijk wel een subjectieve ervaring' (Roosendaal). 'Ik heb nooit gemerkt dat het veel uitmaakt. Hier valt eerder iemand die echt standaardtaal, of zeg maar echt bekakt, praat in negatieve zin op. Die heeft dan kapsones, vinden ze al gauw. Maar dat heeft weer weinig met zijn prestaties op school te maken' (Amsterdam).

Voor zover leraren wel specifieke moeilijkheden van dialectsprekers noemen, blijken die vooral te zitten in het schriftelijk werk van de leerlingen, 'en dat loopt van de brugklas tot en met atheneum 6' (Enschede). Genoemd worden vormen als 'hij heb', 'enkel', 'zij juichden', 'veelste', 'liggen' vs. 'leggen' en 'kunnen' vs. 'kennen' in Amsterdam, 'ze eigen' in plaats van 'zich' in Culemborg

en Roosendaal, 'heel niet' in plaats van 'helemaal niet' in Ede, 'wij gaan naar huis heen' in Enschede, 'hun' als subjectvorm en de spelling 'ei' en 'ij' in Hengelo en 'als dat'-constructies in zinnen als 'op het moment als dat hij haar zag' in Kampen. Maar, 'bij veel van die fouten is het zo, dat je je als leraar als het ware alleen terloops realiseert, dat ze met het dialect te maken hebben. Ik vraag me dat ook meestal niet af, dus er zullen er ook wel aan mijn aandacht ontsnappen' (Hengelo). Hiernaast wordt vooral de spreekbeurt genoemd als een onderdeel waarin dialectsprekers zich onderscheiden. Niet alleen door hun accent ('de Aomersfoortse *ao* in plaats van de *a'*'; 'dat geknauw hier rond Culemborg'; 'een zachte *g* en een lelijke *ij*-klank: de Edense *ai* noem ik die altijd') maar ook doordat ze 'in het vuur van het verhaal uit hun rol kunnen vallen en soms opeens overschakelen naar een dialectwoord, bijvoorbeeld *ziekenhuus* als ze een spreekbeurt over het ziekenhuis houden' (Ede). 'Kinderen die met elkaar altijd dialect spreken, ook in de klas — en die zijn er nog wel — die zie je bij een spreekbeurt als het ware voor de klas staan vertalen. Die denken in het Drents en dan moeten ze voor hun gevoel netjes, Nederlands dus, praten — terwijl ik dat helemaal niet zo nadrukkelijk tegen ze zeg. En als ze er dan steeds meer inkomen, en zich meer op hun gemak voelen, dan sluipt automatisch dat dialect er weer in. Ze praten dan veel meer ontspannen' (Assen). Hoewel een enkele leraar wel de indruk heeft, dat 'in de groep leerlingen die eigenlijk wat te bescheiden of te stil zijn, de dialectsprekers oververteenwoordigd zijn' (Nijmegen) en 'dat kinderen van het platteland stiller zijn dan, zeg maar stadsmensen — maar dat is zo'n open deur hè' (Assen), volgt op de vraag of dialectsprekers in de klas extra stil of geremd zijn of minder actief aan het onderwijs deelnemen, over het algemeen een tamelijk tot zeer besliste, vaak door anecdotes gesteunde ontkenning.

De aanpak van dialectsprekers

Een sectiebeleid ten aanzien van de aanpak van problemen van dialectsprekende leerlingen in de brugklas bestaat op de meeste scholen niet, en dat vindt men ook niet echt noodzakelijk. Voor zover leraren iets op dit gebied doen — en dat is bij een meerderheid toch wel het geval — gebeurt dat op eigen houtje en naar eigen inzicht. Men heeft daarbij over het algemeen niet de in-

druk dat er tussen de eigen aanpak en die van de collega's veel verschil bestaat.

Tamelijk algemeen acht men het van meer belang iets te doen aan fouten in het schriftelijk werk dan aan het wel vaak genoemde maar minder belangrijk gevonden dialectaccent. 'Verbetering van een dialectaccent hoort volgens mij niet tot mijn taak als moedertaalleraar' (Nijmegen). 'Ik vind een accent helemaal niet zo verschrikkelijk erg. Dat wegwerken hoort voor mij niet bij de specifieke leerdoelen van het vak Nederlands' (Ede). 'Mijn algemene stelregel — en dat geldt ook voor de sectie — is, dat ik de leerlingen, zeker in de lagere klassen, niet op hun accent aan zal kijken en er normaal gesproken ook geen opmerkingen over maak. Alleen in gevallen dat het echt te gek wordt, neem ik zo'n leerling eens apart en praat er eens met hem over. Als je er constant op zou hameren, zou dat alleen maar tot irritatie leiden. Taal is voor mij een middel tot communicatie. En als je erin slaagt over te brengen wat je wilt overbrengen, en dat is dan wat dialectisch gekleurd, dan is dat laatste gegeven nauwelijks interessant. Maar in het schriftelijk taalgebruik ligt het wel wat anders, vind ik. Fouten daarin, die een gevolg kunnen zijn van het dialect — maar dat weet je lang niet altijd zeker — worden wel tegengegaan. Daar doen we vanaf het begin iets aan. En als we systematische fouten kunnen uitleggen door te verwijzen naar de systematiek van het Nederlands, dan doen we dat ook. En dát accepteren de leerlingen wel van je' (Amsterdam). Ook de omgekeerde nadruk komt voor: 'In echt directieve zin — zo van: hé joh, dat mag je niet zeggen — onderneem ik niets tegen het dialect. Dat hoeft voor mij ook helemaal niet. Maar als de kinderen een beetje gewend zijn op de nieuwe school, dan ga je er toch langzaam aan wel wat aan doen. Met name in het mondelinge taalgebruik, omdat je je leerlingen met je Nederlandse lessen toch uiteindelijk wilt opleiden tot ABN-sprekers. Dat lukt natuurlijk nooit helemaal en dat is ook niet zo'n ramp. Maar de ergste kanten moeten er toch wel een beetje af. Dat gebeurt hier dan wel op een heel ongedwongen manier. Omdat zoveel leerlingen er last van hebben, kun je er gewoon klassikaal op ingaan. In het schriftelijk werk komen natuurlijk ook wel fouten door het dialect voor; die kun je wel tot in de eindexamenklassen blijven aanstrepen. Maar die vind ik niet echt lastig; het zijn er ook niet echt veel en ik reken ze ook niet zo erg zwaar mee' (Culemborg).

ABN, zoals hierboven, of Nederlands, of Algemeen Nederlands, wordt door veel leraren als expliciet leerdoel van het onderwijs Nederlands genoemd. De manier waarop men dat doel met de leerlingen wil bereiken, laat echter de nodige verschillen zien.

'Dialectfouten in spreekbeurten noteer ik consequent. In de nabespreking ga ik er altijd even op in; dat wordt dan meestal wat lachend geaccepteerd en je gaat weer verder met de les' (Enschede). 'Ik denk dat het op een brugklas nog te vroeg is om leerlingen erop te wijzen dat bepaalde fouten een gevolg kunnen zijn van hun dialect. Dat speelt voor hen niet. Ik zeg dan gewoon: dat is fout, dat moet zo of zo' (Hengelo). 'Ik vind dat ze zo moeten spreken, dat een andere Nederlander, ongeacht waar vandaan, ze kan verstaan. Verstaanbaarheid of begrijpelijkheid, dat is mijn criterium. Alleen als ik zelf, als westerling, iets niet versta door het dialect, dan grijp ik in. En dat is voor de leerlingen ook geen probleem. Ik zou het namelijk heel problematisch vinden als leerlingen door mijn lessen zouden gaan denken: ik mag alleen maar ABN spreken, ook thuis met mijn vader en moeder. Want dat is natuurlijk onzin' (Kampen). 'Ik streef echt naar Algemeen Nederlands. Daarom verbeter ik leerlingen die in mijn klas Brabants praten zo veel mogelijk, maar zeker niet op elk moment. Bijvoorbeeld niet als het er, zoals bij toneel, op de eerste plaats om gaat, dat de kinderen zich vrij leren uiten; dan komt correctie naar het Nederlands toe pas op de tweede plaats' (Roosendaal). 'Mijn leerdoel is om ze goed Algemeen Nederlands te leren spreken. En ik mag ze dus best verbeteren als ze *ao* zeggen in plaats van *a*. Niet dat ik die *ao* fout of lelijk vind, maar het is geen Algemeen Nederlands. En of die *ao* nou communicatie-problemen oplevert of niet, daar gaat het dan niet om. Ze hoort niet tot de cultuurtaal. En ik geef Nederlands, ik onderwijs de Nederlandse cultuurtaal en niet de verschillende dialecten' (Amersfoort).

Door verschillende leraren wordt gewezen op de noodzaak bij het corrigeren van dialectsprekers de nodige terughoudendheid en voorzichtigheid te betrachten. 'Wat ik ze altijd probeer bij te brengen is, dat dialect op zich prima is, zoals elke taal op zich goed is, maar dat ze later toch gewoon Nederlands moeten beheersen, en dat leer ik ze dan ook' (Amersfoort). 'Over dialect moet je zeker niet denigrerend spreken, zodat ze gaan denken dat het alleen maar verbasterde taal is.

Dat moet je in ieder geval voorkomen' (Ede). De gevoeligheid van dialectsprekers op dit punt lijkt overigens nogal te verschillen per dialect. 'In Amsterdam was het allemaal niet zo'n probleem. Juist kinderen die daar het meest Amsterdams praatten, die waren ook het beste gebekt, en helemaal niet verlegen met hun dialect. Dat is heel typisch de grote-stadscultuur; dat bijna op het hautaine af zelfbewust zijn naar buiten toe. De autochtone Groesbekers hier op school voelen zich in die Nijmeegse situatie niet echt goed thuis. Ze ervaren dit als een echte stadsschool, een kak-school, en ze hebben er moeite mee zich in grotere groepen echt te uiten. Hun zelfbewustzijn is erg sterk naar binnen gericht. In Groesbeek zelf zijn ze zeer zelfbewust, zelfs chauvinistisch. Maar dat maakt ze hier op school des te kwetsbaarder. In Druten, in het Land van Maas en Waal, waar ik ook gewerkt heb, waren dialectsprekers naar buiten toe ook erg gauw schuw. Maar daar waren ze ook niet erg zelfbewust naar binnen toe, binnen de streek zelf. Daar bestond een groot, laat ik het maar achterstandsbewustzijn noemen. En dat werkte daar matigend naar twee kanten toe. Dan moet je op school al heel erg oppassen, als je iets aan het dialect van die leerlingen wilt doen' (Nijmegen). 'Ik wijs er wel op dat het gebruik van dialect later een sociale hinderpaal kan zijn, een belemmering. En dat het daarom goed is het Nederlands te leren' (Kampen). 'Zo'n opdracht bij "De wolf en de zeven geitjes" in *Opbouw*, om die tekst om te zetten in Nederlands, dat gaat me te ver. Dat suggereert dat die tekst fout is. Maar het is dialect, of bargoens, en dat is als zodanig prima. Ik lees die tekst voor en dan knoop ik daar een verhaal aan vast over dialect in het algemeen, en dat veel mensen dat hebben, en dat je daar veel variatie in hebt en dat soort dingen. En zo hanteer ik het ook altijd. Ik zeg altijd: jullie zijn in feite tweetalig; in je eigen omgeving gebruik je het dialect — en dat is prima — en op school is het Nederlands het belangrijkste en daarom moet je dat ook zo goed mogelijk leren beheersen' (Culemborg). Corrigerend optreden tegen dialectgebruik of dialectbepaalde fouten neemt de klas vaak ook zelf voor haar rekening. 'Als iemand echt een beetje te plat Amsterdams praat, dan corrigeren de kinderen elkaar en zeggen ze elkaar na. De leerlingen die dat overkomt, blijken zich daardoor ook niet bijzonder gegeneerd te voelen en zijn best bereid eens te proberen het dan nog maar eens anders

uit te spreken' (Amsterdam). Af en toe blijkt er in de lessen Nederlands door leerlingen wel eens 'gegniffeld' te worden, maar van echt uitgelachen worden door medeleerlingen is eigenlijk nergens sprake: 'Iemand voor gek zetten om zijn dialect, die tijd hebben we ondertussen wel gehad, voor zover dat überhaupt ooit al ergens op grote schaal gebeurd is' (Culemborg).

De leraren samengevat

Terugziend op het voorafgaande kan ik concluderen dat er in de onderzochte havo- en vwo-klas- sen betrekkelijk weinig dialectsprekers zitten. De leerlingen die dialect spreken hebben wel problemen: in de spreekbeurt en vooral in het schriftelijk werk maken zij volgens de leraren 'fouten'. Een gemeenschappelijke aanpak van deze problemen vind je op de meeste scholen niet; individuele leraren treden af en toe corrigerend op. Soms is het de klas zelf die de lera(a)r(es) een handje helpt.

Leerlingen aan het woord

In het volgende komen uit de plaatsen Bemmelen, Cuijk, Elst, Gassel, Haps, Lent en Nijmegen afkomstige en van huis uit dialectspreekende havo/vwo-brugklasleerlingen van het Merletcollege in Cuijk en het Canisiuscollege in Nijmegen aan het woord. Ik heb de verschillende gespreksbijdragen tot een lopend verhaal samengevoegd en geeft daarom ook geen specifieke sprekers- of gespreksaanduidingen. Door bemiddeling van leraren Nederlands heb ik op genoemde scholen met drie groepen van in totaal dertien jongens en meisjes kunnen praten. Onderwerpen die in de gesprekken aan de orde kwamen waren taalgebruik van huis uit en op de basisschool, de overgang naar het voortgezet onderwijs en het taalgebruik daar en door de leerlingen ervaren moeilijkheden en wenselijk geachte oplossingen in dat verband.

Taalgebruik thuis en op de basisschool

De leerlingen om wie het hier gaat, praten met hun ouders, met hun broertjes en zussen en vrienden en vriendinnen dialect. Maar dat betekent zeker niet, dat ze nooit de standaardtaal gebruiken: 'Als je met iemand praat die Nederlands praat, dan ga je vanzelf op de Nederlandse taal over. Het ligt er gewoon aan wie het is. Tegen de rector zou ik, denk ik, niet zo gauw dialect durven pra-

ten. Dan praat je vanzelf wel Nederlands. Maar bij ons praat iedereen dialect en dan is het gewoon gek als je heel netjes Nederlands gaat praten. Dat klinkt ook niet, vind ik. Als ik Nederlands praat, dan ga ik nooit echt heel stads praten, maar ook niet echt Cuijks. Tegen iemand die ik niet ken, probeer ik het wel zo goed mogelijk, bijvoorbeeld als ik in Nijmegen in de stad iets ga kopen.'

Door hun ouders wordt het wel belangrijk gevonden, dat ze het Nederlands goed beheersen: 'Mijn ouders hebben me wel geleerd zo goed mogelijk Nederlands te praten, als je ergens anders bent. Mijn moeder praat zelf best wel dialect, maar tegen mij meer Nederlands. En van haar zou ik ook meer Nederlands moeten praten. Als ik bijvoorbeeld de telefoon opneemt en iemand vraagt: "is jullie papa thuis?", en ik zeg dan: "ja, die is thuis", dan zegt ze: "thuis, thuis; thuis moet je zeggen". Wij hebben thuis een zaak en daar komen veel mensen, en dan moet je eigenlijk wel Nederlands praten als je ze niet kent; dat zeggen mijn ouders ook. Maar als je ze kent niet. Ik praat het liefste dialect, maar mijn ouders zeggen dat Nederlands gewoon netter is. Mijn moeder zei: "je moet meer Nederlands praten, anders praat je later alleen maar dialect en dan kun je geen Nederlands meer".'

Als andere mensen het dialect niet verstaan, dan moet je Nederlands praten, daar zijn ze het wel over eens. 'Je moet je eigen streek wel hoog houden dus, maar andere mensen moeten je wel kunnen volgen. En niet, zoals die Friezen. De willen geen Nederlands praten en daardoor kunnen andere mensen ze niet verstaan. Dat vind ik stom. Ik vind dat je ook Nederlands moet kunnen.'

Op de lagere school praatten bijna alle leerlingen dialect. En daar werd door de leerkrachten ook weinig van gezegd. 'Bij ons zei de meester wel eens: "wat zeg je?" en: "zeg het eens opnieuw". Of hij zei dat je er problemen mee kreeg, als je naar een andere school ging, met dialect praten. Eén meester zei: "op school moet je netjes praten en thuis moet je het zelf maar weten". Nou, wij praten thuis ook netjes, vind ik. Op dialect werd haast niet gelet want bijna iedereen kwam uit de Betuwe, de meester ook, en daar praten ze allemaal een beetje plat, dus dat valt niet op. Bij ons in de klas zat een meisje die praatte het top-punt van Nederlands, kei-Nederlands gewoon. Daar werd wel om gelachen. Maar daar kon zij ook niks aan doen. Bij ons probeerde de meester

wel, dat we goed gingen praten, maar nooit echt de hele tijd. Alleen af en toe een woordje verbeteren. Op de oude school kon je veel meer dialect praten dan op de brugklas. Hier wordt er wel meer op gelet.'

De overgang naar de brugklas

In havo/vwo-brugklassen vormen de dialectsprekers een minderheid, vinden ze zelf. 'Er is haast niemand in onze klas die dialect praat. Ja, wij vier dan, maar verder niet. En op de oude school bijna iedereen. Je weet ook niet meteen hoe ze op de brugklas praten. Toen ik naast een jongen kwam te zitten die ik niet kende, heb ik eerste geluisterd hoe hij praatte, waar hij uit kwam. En dat was Nederlands en dan praat je zelf ook Nederlands. De klas wist ook niet dat ik dialect praatte, want daar laat ik ook niks van merken.' 'Ik wel, ik begin tegen andere leerlingen altijd gewoon in het dialect, en dan kun je altijd nog verbeteren, en dat doe ik dan ook wel.'

De leraren op de brugklas worden over het algemeen wat strenger gevonden als het om het dialect gaat. Maar echt veel corrigeren doen ook zij niet: 'Als je iets fout zegt, dan verbeteren ze het gewoon, dan zeggen ze het gewoon nog een keer, maar ze zeggen niet dat dialect niet mag of zo. Je doet het toch ook meestal niet expres hè. Ze letten er hier wel meer op dan op de lagere school. Je probeert hier ook wel zo goed mogelijk stads te praten. Ja, want die leraren hier die zijn gewoon echt goed Hollands gewend. Die valt dat gewoon op als wij iets in het dialect zeggen.'

Door de andere leerlingen in de klas voelen de dialectsprekers zich gewoon goed geaccepteerd: 'Het gebeurt eigenlijk nooit, dat je echt uitgelachen wordt. Er wordt wel eens om gelachen als je een dialectwoord gebruikt per ongeluk, maar uitlachen is dat niet.'

Toch zoeken de dialectsprekers met name elkaar op, lijkt het: 'De meeste nieuwe vrienden die ik hier gekregen heb praten ook dialect. Als we in de klas in groepjes moeten werken, ga ik daar ook bij zitten en dan praat ik gewoon plat. En als iemand in dat groepje Hollands praat, nou dan trek ik me daar niet zoveel van aan. Daar ga ik mijn taal echt niet voor verbeteren. Alleen als ze het niet kunnen verstaan, dan probeer ik het wel beter te doen natuurlijk. Ik praat nou toch wel meer Nederlands dan eerst maar buiten de school blijft het toch het meeste dialect.'

Moelijkheden in de brugklas

De overgang van basisschool naar brugklas was voor de meeste leerlingen niet echt een schokkende ervaring. Het was wel even wennen, het was er zo groot, je kende niemand en het was verder fietsen. Maar verder viel het wel mee. En Nederlands praten?

'Och, als je een tijdje bezig bent, dan gaat dat ook wel. Maar dialect praten is toch fijner. En ik denk niet dat ik dat ooit af zal leren. Want ik ga altijd met mensen om die het ook doen.'

Af en toe gaat er in dat Nederlands wel iets fout: 'Bij Engels, toen moest ik *naast* zeggen, en toen zei ik *neven*. En toen kwam ik er ineens op dat dat dialect was, *nève*, en toen verbeterde ik het. Dat gebeurt soms, dat er zo wat tussen schiet. Dat gaat automatisch, want dat ben je zo gewend. En als je het dan meteen verbetert, lachen ze er wel even om maar ik denk dat ze het anders niet eens zouden merken. Of de leraar verbetert het gewoon. Het ergst is als ze beginnen te lachen en je weet niet waarom, want het gebeurt ook wel zonder dat je er erg in hebt. Dan krijg ik zo'n tomaat. Maar dat gebeurt niet vaak. Ik weet niet of de leraar dat begrijpt, dat wij dat per ongeluk doen. Een leraar die echt altijd Hollands praat, met een harde g en zo, die zal er wel om moeten lachen denk ik, en die kan dat misschien ook niet begrijpen, dat ik dat zo doe, en dat ik het ook moeilijk af kan leren. Soms heb ik wel eens zo'n woordje, waar ik dan niet op kan komen, dan weet ik het Nederlands niet precies. En dan zeg ik soms gewoon een heel andere zin eigenlijk dan ik van plan was. In de klas weet je soms zat vragen die je eigenlijk niet durft te stellen, want dan kun je er niet opkomen misschien. De kinderen die Nederlands praten hoeven zich eigenlijk niet aan te passen. En wij moeten dat wel. Wij kunnen niet gewoon meteen maar aan praten, zoals thuis, wij moeten eerst denken, hoe zeg je dat nou precies. Je kunt niet écht praten. Als je iets zegt, dan denk je er gewoon daarna over na of je het goed gezegd hebt. En met plat heb je daar nooit last van. Dat heb ik ook wel eens gehad, dan begin ik gewoon te stotteren, dan weet ik niet meer wat ik zeggen moet, dan ben ik het helemaal kwijt en dan weet ik ook niet meer wat ik zeggen wou.'

Er zijn niet speciaal bepaalde vakken die echt moeilijker gevonden worden 'want je leert hier alles toch opnieuw. Bij Frans zei de leraar wel: "mensen die uit Lent en Elst en zo komen, die

zullen wel moeilijkheden hebben met de uitspraak"; dan moet je é zeggen en dat gaat bij ons meer naar de a. Daar moet je wel goed op letten en veel herhalen. En bij Nederlands gaat het toch meer om schriftelijk dan om mondeling. En dan heb je er niet zoveel last van, want wij zijn het toch niet gewend om dialect te schrijven; dialect schrijven is heel moeilijk. Een spreekbeurt zou ik wel liever in het plat doen. Vroeger op de oude school, als je dan een spreekbeurt had, dan zei je alles gewoon, want dan was je gewoon jezelf. En nu kun je haast niet praten. Dat is veel moeilijker. Ik ben hier ook wel zenuwachtiger. Als je hier een spreekbeurt houdt, dan kun je de woorden beter uitspreken en dan kun je ze misschien ook wel beter spellen want wij spreken sommige werkwoorden wel anders uit en dan schrijf je ze soms fout. Ik geloof wel niet dat ik lagere punten haal doordat ik plat praat; dat niet. Dialectsprekers zijn niet dommer of slechter op school, maar het is soms wel moeilijker.'

Oplossingen

Zouden de leraren in de brugklas aan de genoemde moeilijkheden van dialectsprekende leerlingen iets moeten en kunnen doen? En wat dan wel? 'Het zou misschien wel fijn zijn, maar ik geloof eigenlijk niet dat het zo echt nodig is. Ik zou het wel eens leuk vinden, als we nou echt een les dialect gingen doen, echt om dialect te praten, om te kijken hoe die anderen het er van van afbrengen, die geen dialect kunnen. Dan kunnen ze zich ook eens realiseren, hoe moeilijk het voor ons is om Nederlands te gaan praten. Extra beurten of bijles heb ik niet nodig. Alleen als ik nou helemaal geen woord Nederlands kon verstaan, dan wel.'

De suggestie om voor dialectsprekers de schoolboeken aan te passen wordt verworpen: 'Dat is nergens voor nodig; alleen in Zuid-Limburg misschien. Maar dat wordt ook veel te ingewikkeld, want er zijn zoveel dialecten. Hier op school zitten er uit Haps en uit Ven-Zelderheide en uit Gennep en uit Milsbeek en dat is allemaal verschillend. We zijn hier toch op school om Nederlands te leren praten — ja, we kunnen het al wel — maar om het echt goed te doen. Want Nederlands heb je toch nodig, als je later een vak hebt. Als ik leraar was en er zat een jongen bij mij in de klas die heel erg dialect sprak, dan zou ik zeggen: "Je mag wel een beetje plat praten, maar niet echt dialect. Want als je later moet werken en je komt

op kantoor en je praat dialect, dat staat niet zo netjes. En je krijgt misschien geen baan omdat je dialect praat." Ik vind dat je de Nederlandse taal ook moet kunnen. En dat de school je moet helpen als je alleen maar dialect kunt, want dat is heel rottig. De beste manier is denk ik om gewoon op school te zeggen tegen de kinderen dat ze Nederlands moeten leren, en ze daar dan bij te helpen. Ik denk dat het voor ons wel meevalt. Voor Friezen zal het wel veel moeilijker zijn om Nederlands te leren, want dat is een gewone taal hè? En die kunnen ze geloof ik ook schrijven. Ik denk dat het beste is dat gewoon de dialectpraten zich aanpassen aan de Nederlandse taal. Dat gaat niet een, twee, drie. Maar hoe meer je Nederlands hoort praten, des te meer ga je het zelf ook doen. En als je een beetje de krant leest en een beetje naar de televisie kijkt, dan kom je vanzelf wel te weten hoe ze het allemaal uitspreken. Dan leer je het vanzelf.'

Besluit

Ik geloof zeker dat veel van wat de leerlingen en leraren die ik gesproken heb zeiden, ook gezegd zou (kunnen) worden door heel andere leerlingen en heel andere leraren, uit heel andere streken van Nederland. Dat betekent niet, dat ik met het bovenstaande representatieve en voor heel Nederland generaliseerbare uitspraken heb weergegeven. Representativiteit en generaliseerbaarheid zijn begrippen die me eerder bij empirisch onderzoek naar mogelijke problemen van dialectsprekers in de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs een rol lijken te moeten spelen. Dat dergelijk onderzoek er nauwelijks is, heb ik al gezegd; dat het niet onzinnig is het te verrichten, lijkt me op grond van de hier gepresenteerde ervaringsgegevens wel duidelijk. Ervaringsgegevens zijn altijd op een bepaalde manier subjectief. Ze geven meestal maar één kant van de zaak weer. En dat lijkt me ook niet erg. Het gaat er tenslotte om of leerlingen en leraren problemen *ervaren* in hun lespraktijk. Als bepaalde zaken als probleem worden ervaren, dan ligt het voor de hand, dat ze in ieder geval op de een of andere manier ook van invloed zijn. En dan zul je er ook iets aan moeten doen als leraar. Dat het dialect in de aansluiting van basisonderwijs en voortgezet onderwijs niet direct het meest ingrijpende probleem is, lijkt me uit het voorgaande wel duidelijk. Dat het soms, met name

voor dialectsprekende leerlingen, wel een feitelijk probleem is, ook. Leraren moeten zich realiseren, dat dat op zich al reden genoeg is om er in de brugklas bewuster en misschien ook systematischer dan nu vaak lijkt te gebeuren, op in te spelen. Pasklare recepten zijn daar moeilijk voor te geven. In ieder geval zou aansluiting kunnen worden gezocht bij wat op dit punt voor het basisonderwijs aan suggesties en aanbevelingen al ontwikkeld is. De publikaties die verslag doen van de innovatiefase van het Kerkradeproject hebben daarvoor een spoor uitgezet dat door leraren in de brugklas in grote lijnen kan worden doorgetrokken. De nadruk zal daarbij meer moeten liggen op attitudele dan op taaltechnische aspecten die met taalvariatie in de brugklas samenhangen. Met name daar liggen de duidelijkste moeilijkheden bij de leerlingen. En ik verwacht dat ze met name daar, mede gezien de groeiende aanwezigheid van kinderen van anderstaligen of culturele minderheden in het vervolgonderwijs voorlopig ook wel zullen blijven bestaan. Lessen

Nederlands waarin aandacht wordt besteed aan verschillende aspecten van het onderwerp taalvariatie, lijken me daarvoor een goed middel. Of, zoals een van de brugklasleerlingen het zei: 'Er wordt wel niet zoveel van gezegd, als je een keer per ongeluk dialect praat, maar je kunt er eigenlijk ook nooit echt óver praten in de les. Nou hebben we het echt over dialect. Maar in de klas wordt er helemaal niet over gepraat. Want wij hebben gewoon Nederlands-praten. En meer niet.'

Noot

- 1 Dit artikel had niet geschreven kunnen worden zonder de medewerking van de leraren en leerlingen die bereid waren mij te woord te staan. Hoewel ze hier verder anoniem blijven, wil ik op de eerste plaats hen bij deze nog een keer hartelijk bedanken. Mijn dank gaat verder uit naar Theo Cloostermans en Kees van Mieghem die voor de leerlingeninterviews bemiddelden en er een gedeelte van hun lessen voor beschikbaar stelden.

Het Nederlands praten vind ik niet zo leuk op deze school. Ik vind Schijndels een veel gezelliger taal en hoe dat komt weet ik niet. Dorien